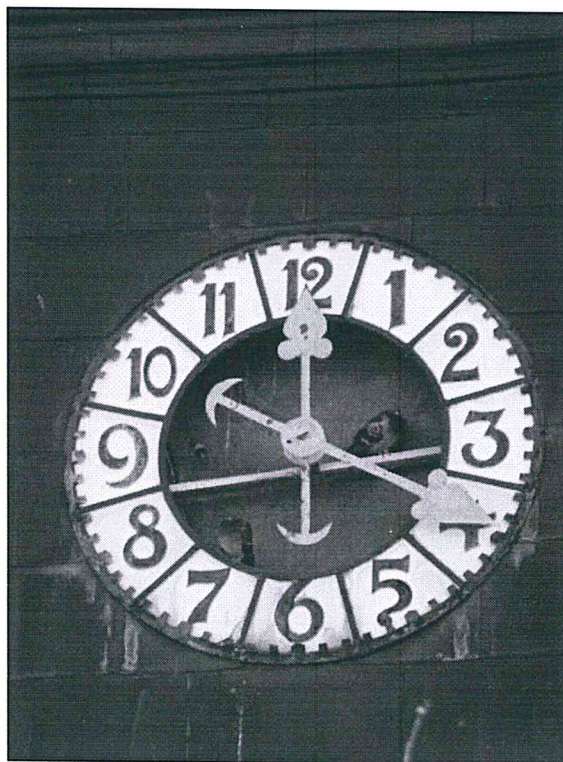

STUDIUM ZABYTKOZNAWCZE

RESZEL

PRACE KONSERWATORSKIE ZEGARA WIEŻOWEGO

RATUSZ

ul. Rynek 24

opracowała:

mgr konserwatorstwa **Barbara Zalewska**
(muzealnik)

OLSZTYN
wrzesień 2016 r.

Barbara Zalewska
mgr konserwatorstwa

Ba_Za BADANIA DOKUMENTACJA
KONSERWACJA ZABYTKÓW
Barbara Zalewska
pl. Konsulatu Polskiego 5/13, 10-533 Olsztyn
tel. +48 575 249 386
NIP 7392185422 REGON 365201141

SPIS TREŚCI

IDENTYFIKACJA OBIEKTU

Dane dotyczące zabytku

Cel opracowania

Podstawa opracowania

RYS HISTORYCZNY

OPIS OBIEKTU

Stan zachowania

PROPONOWANY PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

IDENTYFIKACJA OBIEKTU

PODSTAWY FORMALNE:

Obiekt ruchomy, nie wpisany do rejestru zabytków woj. warmińsko-mazurskiego, znajdujący się w ratuszu, wpisanym indywidualnie do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 15 czerwca 1957 r. – nie wymieniony w decyzji o wpisie do rejestru zabytków.

DANE DOTYCZĄCE OPRACOWANIA:

ZLECENIODAWCA: Gmina Reszel, ul. Rynek 24; 11-440 Reszel

AUTOR DOKUMENTACJI: mgr konserwatorstwa Barbara Zalewska
10-533 pl. Konsulatu Polskiego 5 lok. 13; zalewska.barbara12@gmail.com
mobile: 575 249 386

DANE ZABYTKU:

OBIEKT: Zegar wieżowy

AUTOR: nie znany

DATOWANIE: XIX w.

WŁAŚCICIEL/UŻYTKOWNIK: Gmina Reszel

TECHNIKA: Cyferblaty ze szkła oprawionego w metal (pierwotnie przypuszczalnie żeliwo) wtórnie stal. Tarcza centralna ze szkła mlecznego, bordiura dzielona na 12 kwater - ze szkła niebieskiego, ryflowanego od strony wewnętrznej. Wskazówki z blachy walcowanej, malowane wtórnie *złotołem*. Mechanizm zegara z mosiądzu, wsparty na żeliwnych szynach.

WCZEŚNIEJSZE PRZEBUDOWY/REMONTY/KONSERWACJE:

brak danych.

DANE DOTYCZĄCE BADAŃ/ROZPOZNANIA KONSERWATORSKIEGO:

WCZEŚNIEJSZE DOKUMENTACJE KONSERWATORSKIE:

brak.

CEL OPRACOWANIA

Weryfikacja zaproponowanego programu konserwacji mechanizmu zegara, ocena stanu zachowania i sformułowanie programów/wytycznych konserwatorskich.

PODSTAWA OPRACOWANIA

Oględziny obiektu, konsultacje merytoryczne - specjalistyczne.

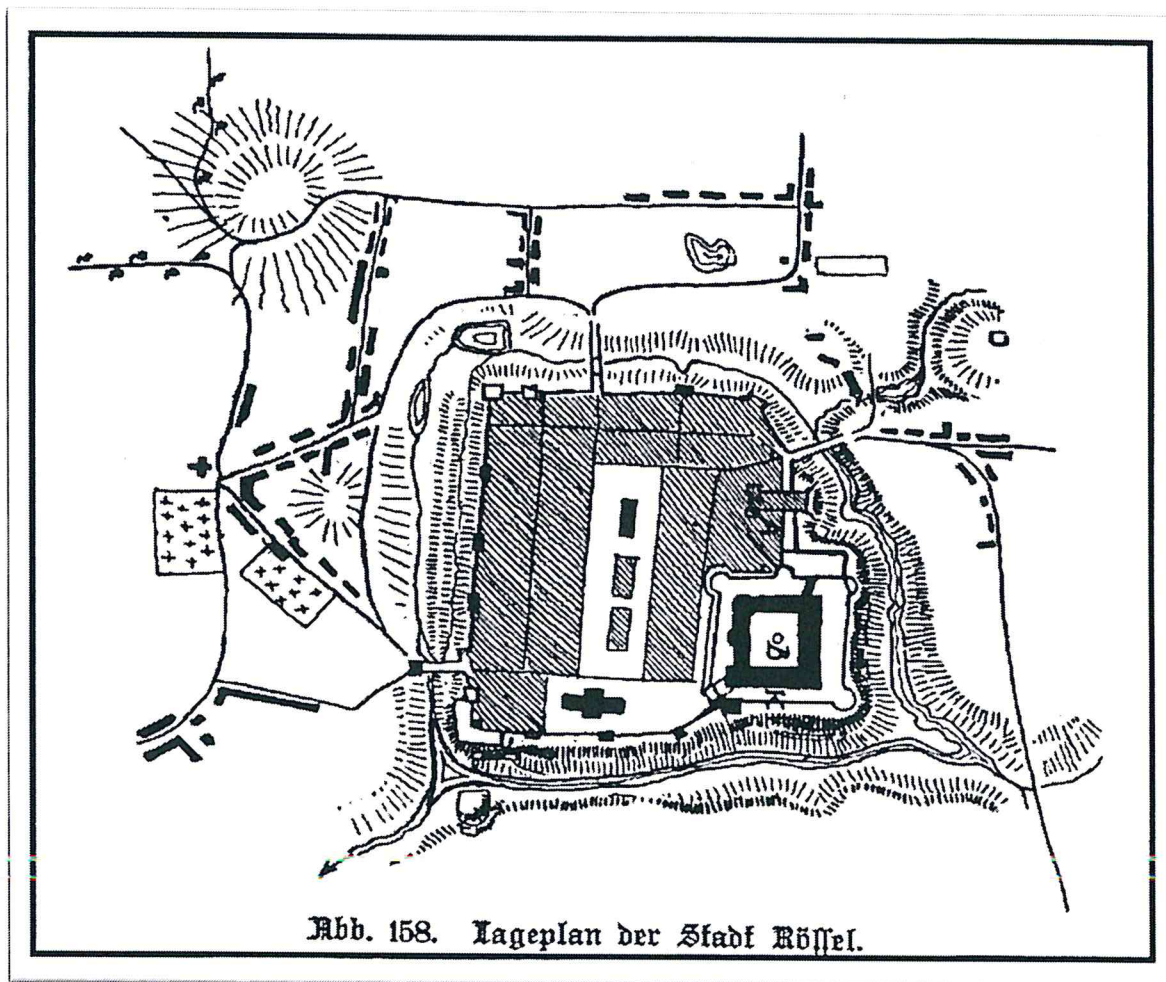
RYS HISTORYCZNY

U schyłku wczesnego i w późnym średniowieczu historia tych terenów jest związana głównie z podbojem plemion pruskich. Bartowie zostali podbici przez Zakon Krzyżacki w latach 1238-1241. Ponieważ ludy pruskie te nie pogodziły się z takim stanem rzeczy kolejno wybuchły dwa powstania, pierwsze w 1242r. wspierane przez księcia pomorskiego Świętopełka, drugie w 1260r. w którym udział brali Bartowie pod wodzą Dziwana, poległego w trakcie walk. Bartowie byli też jednym z ostatnich plemion, które poddało się najeźdźcom krzyżackim. W podbitej Barcji, na terenie dzisiejszego Reszla, już około 1241r. Krzyżacy wznieśli prawdopodobnie drewniany zamek i otoczyli go palisadą oraz wałem ziemnym¹. Został on wybudowany na wyniesieniu, w zakolu Sajny, które stanowiło naturalną obronę z trzech stron. Budowla ta została zburzona w r. 1242 i odbudowana 1249r. po czym w trakcie II powstania pruskiego w 1262r. została spalona przez własną załogę i odbudowana w 1275r². Warownia została oddana biskupowi warmińskiemu ok. 1300r., który obsadził ją swoją załogą. Zamek murowany wzniesiony został dopiero w latach 1353-73, przez biskupa Jana z Miśni, Jana Stryprocka i Henryka Sorboma. Zamek do 1772r. był siedzibą biskupiego burgrabiego, zarządzającego komorią reszelską, natomiast w 1822r. Fryderyk Wilhelm III podarował go gminie ewangelickiej³.

¹ E. Keyser, Księga miast, , Stuttgart-Berlin 1941, tłum. J. Bielecki, Olsztyn 1948, s. 144

² A. Poschmann, 600 Jahre Rössel. Bilder aus alter und neuer Zeit, 1337-1937, Rössel 1937, ss. 11 i in.

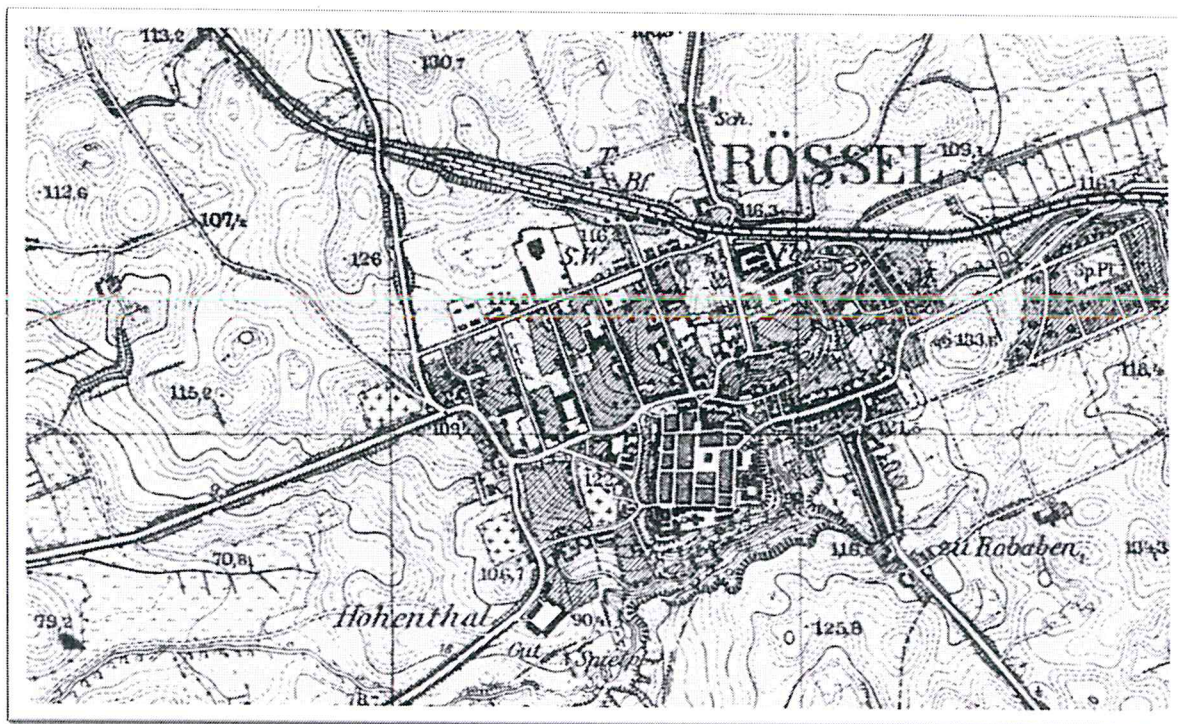
³ E. Keyser, op.cit. s. 144

Miasto zaczęło się rozwijać przy zamku w latach 30-tych XIV w. od strony zachodniej, w zakolu Sajny, na płaskim wyniesieniu. W 1337r. otrzymało dokument lokacyjny na prawie chełmińskim. Nadawał on miastu 80 włók (1 włóka chełmińska to 16,8 ha) roli i 30 włók pastwiska. Okres wolnizny wynosił 10 lat⁴. W 1367r. biskup Jan II nadał miastu jeszcze 30 włók, a Henryk III kolejne 20 włók lasu. Miasto miało czworokątny zarys z ulicami w układzie kraty z kwadratowym rynkiem po środku, z którego wychodziło 6 ulic, w centrum którego wzniesiono ratusz, pierwotnie prawdopodobnie drewniany, a od kon. XIV w. murowany. Uległ on zniszczeniu w trakcie pożaru w 1806r. i został odbudowany w latach 1815-20, podobnie jak reszta miasta. Reszel swój kształt, praktycznie niezmienny przez stulecia, zachował od lat 70-tych XIV w. kiedy to powiększono jego teren w kierunku zachodnim, tworząc nowe miasto, a całość znalazła się w obrębie murów obronnych. Mury

⁴ I. Janosz-Biskupowa, Reszel, woj. olsztyńskie, pow. Biskupiecki, Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta, Warszawa 1960, s. 7, maszynopis WUOZ Olsztyn

wraz z basztami oraz fosa miejska powstały w ciągu XIV w. Mury częściowo zniszczono i rozebrano, a częściowo sprzedano i przebudowano na pocz. XIX w. Już w XIV w. w mieście zbudowano kanały wodociągowe, funkcjonujące głównie w piwnicach przyrynkowych kamienic do dzisiaj. Miasto średniowieczne miało 3 bramy; Rybacką (wylot ob. ul. Mazurskiej), Królewiecką (wylot ob. ul. Świerczewskiego) i Wysoką (wylot ob. ul. Mickiewicza). Brama Rybacka prowadziła w kierunku dwupiętrowego gotyckiego mostu, wzniesionego w XIV w. zachowanego do dziś. Most został zbudowany na rzece Sajnie, w formie jednolitej, murowanej z cegły zapory, w głębokim wąwozie rzeczonym. Woda przepływa przez sklepioną arkadę, zaś wewnątrz znajdują się pomieszczenia mieszkalne. W XIX w. znajdowało się w nim więzienie.

Szybko rozwijające się miasto (na obszarze diecezji warmińskiej było drugim co do wielkości po Braniewie) i szybki wzrost jego ludności sprawiły, że wokół zaczęły pojawiać się przedmieścia, m.in. „Rybaki” (w rejonie dzisiejszej ul. Mazurskiej), tzw. „Wolnizna” (na pn. od Bramy Królewieckiej) oraz w okolicy ul. Zamkowej (ob. Mickiewicza), gdzie w XVI w. był folwark biskupi. Poza miastem znajdowały się również dwa szpitale: św. Jerzego (przy ob. ul. Mazurskiej) i św. Ducha (prawdopodobnie w miejscu ob. cmentarza katolickiego przy ul. Mickiewicza)⁵. Szpitale te powstawały dla

⁵ I. Janosz-Biskupowa, op. cit. s. 20

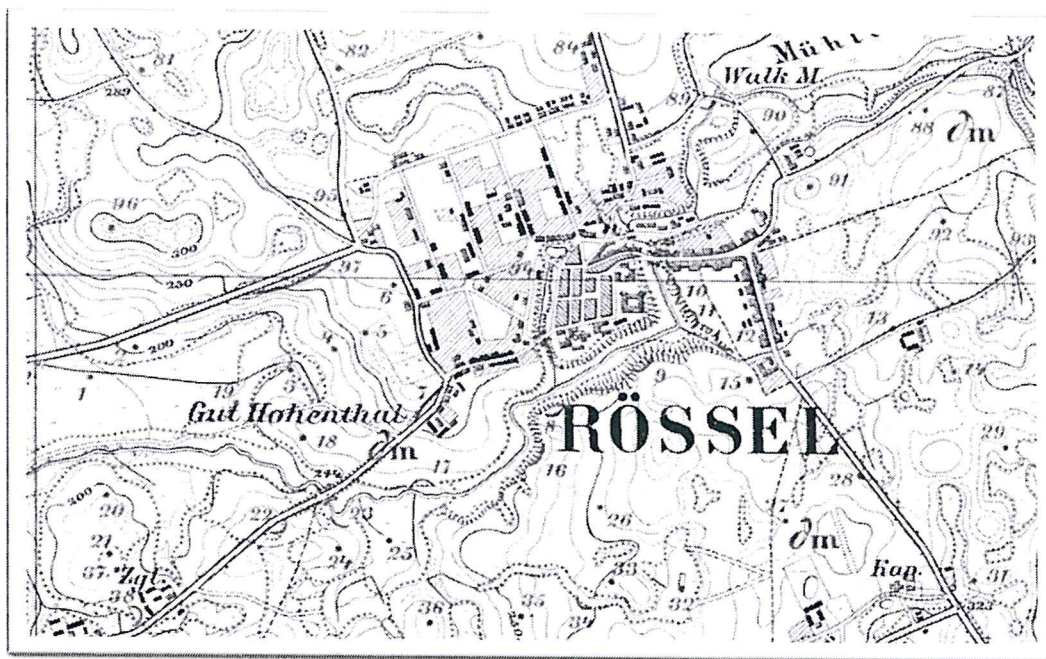
zakaźnie chorych i jako przytułki dla najuboższych, dlatego lokowane były poza murami miasta.

Wojny ze Szwedami i zarazy (z lat 1602, 1609, 1610-1620, 1628-1629, 1656-1658, 1705, 1709-1710) zahamowały rozwój miasta. Podczas ostatniej epidemii dżumy w całym mieście zmarło ponad 1000 osób. Po przejściu Warmii, pod panowanie polskie rozpoczął się ponownie rozkwit miasta. Zmienił się skład ludności, przybyło tu dużo Polaków przede wszystkim chłopów.

W 1632 roku jezuici założyli kolegium. Było to tzw. studium niższe przygotowujące kandydatów do słynnego już studium wyższego w Braniewie. Pierwszy rozbiór Polski w roku 1772 spowodował, że Reszel stał się miastem pruskim. Liczył wówczas 3.030 mieszkańców i był trzecim miastem na Warmii pod względem liczby mieszkańców po Braniewie i Lidzbarku. W 1773 roku został wybrany pierwszy pruski burmistrz. W wyniku przyłączenia Warmii do Prus rozszerzyły się jej kontakty handlowe z takimi krajami jak: Francja, Hiszpania czy Włochy. Szczególnie silnie rozwinął się handel zbożem i suknem. Przyczyniło się to do bogacenia mieszczan. Pod koniec XVIII wieku proboszczem w Reszlu był Marcin Krasicki. Często odwiedzał go brat, biskup warmiński Ignacy Krasicki. Proboszcz rezydował w starej plebanii znajdującej się między zamkiem a kościołem. Tam też odbywały się spotkania rodzinne. Bracia interesowali się wykopaliskami. W 1781 roku znaleźli oni starożytną urnę z popiołami.

Wspomniany wyżej pożar w 1806r. zniszczył niemal całe miasto wraz z przedmieściami. Przyczyną takiego rozmiaru pożogi była zapewne ciasna zabudowa i wiele budynków drewnianych i krytych słomą. Po pożarze władze pruskie powołały komisję do odbudowy, ustalając zasady uniemożliwiające takie szybkie rozprzestrzenianie się ognia w przyszłości. Przy odbudowie zabudowę rozproszono, poszerzono ulice (wówczas powstała ul. Zamkowa, której wcześniej nie było). Zakazano wznoszenia domów drewnianych, nowe miały być murowane i kryte dachówką, całkowicie też zakazano budowy stodół w granicach miasta. Rozebrano wówczas znaczna cz. murów obronnych i bramy. Mimo tych obostrzeń miasto w ciągu XIX i pocz. XX w. nie ustrzegło się pożarów. Największe miały miejsce w 1841 i 1917r. Zniszczyły one większość budynków odbudowanych po pożodze w 1806r. Zatem niemal cała zabudowa starego miasta Reszla, zachowana do czasów obecnych,

pochodzi z II poł. XIX i pocz. XX w⁶. Ratusz starego miasta w Reszlu wzniesiono w 1815 r. Zegar wieżowy pochodzi z tego okresu.

OPIS OBIEKTU

Zegar wieżowy z czterema tarczami widocznymi w przestrzeni publicznej z czterech stron świata. Montowane od strony zewnętrznej. Szkielet tarcz wykonany ze stalowych teowników, kątowników i płaskowników wyginanych na gorąco i łączonych za pomocą spawania. Elementy stalowe pokryte podkładową farbą miniową oraz farbą nawierzchniową w kolorze czarnym.

W szkieletowej ramie umieszczone jest przeszklenie. W części środkowej (tarczy centralnej) – szkło półprzepuszczalne dla światła, wykonane ze szkła mlecznego, piaskowanego (?).

W części zewnętrznej, obwodowej bordiura dzielona na 12 kwater - ze szkła o kolorze jasnoniebieskim, barwionym w masie, ryflowanego od strony wewnętrznej.

Wskazówki dwie: godzinowa i minutowa. Cyfry - w układzie 12-godzinny.

⁶ A. Mackiewicz, C. Żabiński, Sprawozdanie z sondażowych badań archeologicznych w Reszlu na st. III, wykop 29, Stawiguda, 2011, s. 33

Cyfry mocowane do szkieł obwodowych, wykonane z blachy miedzianej, Mocowanie za pomocą śrub przechodzących przez otwory wykonane w cyfrach i szkle.

Wskazówki z blachy miedzianej, walcowanej, na szkielecie z prętów stalowych, malowane wtórnie *złoto*lem. Tarcze zegarowe osłonięte od wewnątrz osłonami z blachy zabezpieczającymi cyferblat od strony wewnętrznej, a wewnątrz przed potencjalnym wpływem czynników atmosferycznych (śnieg, deszcz) dostępem ptaków i zwierząt.

Mechanizm zegara usytuowany kondygnację niżej od poziomu tarcz zegarowych, obudowany szafką, z przeszklonymi drzwiczkami. Nakręcany korbą - czas funkcjonowania ok. 5 dni. Za pośrednictwem różnych przekładni i innych podzespołów mechanizm jest połączony z odległymi od mechanizmu wskazówkami

STAN ZACHOWANIA

CYFERBLAT: znaczące, ok. 50%, ubytki oryginalnego szkła. Brakujące szkła są częściowo zastąpione elementami z mlecznego plexi. Części stalowe skorodowane, z łuszczącą się farbą nawierzchniową. Elementy miedziane pokryte ciemnobrązową patyną.

MECHANIZM: widoczne zabrudzenia elementów mechanizmu, elementy stalowe częściowo skorodowane. Łożyska kół wypracowane. Czopy kół i łożyska zabrudzone smarem i brudem (kurz, pajęczyny etc.) Ubytki warstw wykończeniowych (farba elementów stalowych). Poza tym obiekt w stanie dobrym.

SZAFKA: elementy metalowe skorodowane, niewielkie ubytki drewnianych elementów konstrukcyjnych, ubytki warstwy wykończeniowej (politura). Ślady aktywności drewnojadów.

INSTALACJA ELEKTRYCZNA: do wymiany, znacznie zdestruowana, nie spełnia współczesnych wymagań technicznych.

5.0. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

TARCZE

1. demontaż tarcz zegarowych i osłon z wieży ratuszowej
2. demontaż wszystkich elementów szklanych i metalowych
3. wykonanie brakujących elementów szklanych (wycięcie, nawiercenie otworów do mocowania cyfr, nawiercenie otworu dla osi zegara)
4. konserwacja elementów stalowych (oczyszczenie ze starej farby, usunięcie luźnych warstw rdzy, malowanie farbą reaktywną typu *Komleksor*, malowanie farbą nawierzchniową w kolorze czarno- błękitnym)
5. oczyszczenie elementów miedzianych oraz osłon z blachy
6. wykonanie warstwy pozłotniczej na wskazówkach
7. montaż wszystkich elementów w całość
8. montaż tarczy zegarowej na wieży

MECHANIZM

1. Demontaż mechanizmu ,(przewiezienie do zakładu zegarmistrzowskiego)
2. Rozłożenie całego mechanizmu,
3. Czyszczenie i odrdzewienie wszystkich elementów zegara
4. dorobienie wypracowanych łożysk kół.
5. Polerowanie czopów kół i łożysk,
6. Malowanie i konserwacja wszystkich elementów zegara,
7. Złożenie i regulacja mechanizmu w zakładzie.
8. Montaż mechanizmu i wszystkich elementów współpracujących z zegarem na wieży.
9. Regulacja całego mechanizmu

SZAFKA

1. Demontaż szafki należy przeprowadzić tuż przed rozpoczęciem demontażu mechanizmu zegara.

2. Dezynsekcja - po demontażu należy przeprowadzić trucie drewnojadów preparatem na bazie rozpuszczalnika, charakteryzującym się zdolnością głębokiej penetracji: Anti-Insect Multi GS firmy Remmers: środek o szybkiej skuteczności do zwalczania drewnojadów, jako składnik biologicznie aktywny zawiera środek owadobójczy pyrethroid. Skuteczność tego składnika jest ciągła i obejmuje wszystkie stadia rozwoju owadów. W/w środek jednocześnie zapobiega ponownemu atakowi zarówno grzybów jak i owadów, co jest niezwykle istotne.
3. Usunięcie wtórnych i pociemniałych lakierów z powierzchni drewna. Po przeprowadzeniu prób należy dobrać odpowiedni preparat do usuwania starych powłok i lakierów takich jak Remosol, Deck 3000, Scansol itp.
4. Naprawy stolarskie – drobne ubytki i uszkodzenia mechaniczne, które należy precyzyjnie wyflekować , a płytkie ubytki zaszpachlować odpowiednią szpachlą na bazie pyłu drzewnego. Oprócz uzupełnienia ubytków należy wykonać naprawę połączeń stolarskich.
5. Uzupełnienia scalić kolorystycznie, tak aby zdecydowanie nie odbiegały od partii oryginalnych. Powierzchnię drewna należy wykończyć lakierobejcą w odcieniu zgodnym z oryginałem. Nowa powłoka powinna charakteryzować się tym samym natężeniem połysku. W tym przypadku wskazany jest półmat.

**WYKONANIE DOKUMENTACJI KONSERWATORSKIEJ POWYKONAWCZEJ
DO WSZYSTKICH ELEMENTÓW PROGRAMU PRAC KONSERWATORSKICH.**